

Драго Тодић¹

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФСКО-ТУРИСТИЧКЕ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ

Извод: Географија спада у најстарије науке чији је основни предмет био опис одређених простора, народа, природних појава, пејзажа и занимања становништва. Због тога је она од древне до савремене науке дала човјечанству неизмјерне тековине проучавања простора на земљи од описног приступа до нових, научних метода истраживања и трансформације земљине површине као комплексне категорије. Читаво то вријеме географија је имала елементе регионално-географског посматрања, а тиме и елементе регионалне географије. Иако стара колико и сама наука, регионална географија у свом научном приступу има бројне неријешене проблеме.

Кључне ријечи: регион, регионализација, географско-туристичка регија, културни пејзаж.

Abstract: Geography belongs to the oldest sciences which in basic topic have description of ambience, people, natural aspects, views and inhabitant's employment. Because of that Geography was giving, through the time, a lot of information of environment, from description aspect to modern science methods of research and land transformation like complex category. All the time Geography has elements of regional-geographic observing, which means and elements of Regional geography. Although old as a science, Regional geography in own science aspect has a number of indeterminate problems.

Key words: region, regionalization, geographic-touristic region, cultural landscape

Увод

Проучавање појединих елемената географског комплекса земљине површине и њених дијелова, односно појава и предмета проучавања условило је издвајање разних грана опште географије. Међутим, то се не може идентификовати са базном географском проблематиком заснованом на географском регионалном концепту који је са аналитичког проучавања водио ка синтези, иако без анализе нема синтезе, а и анализа губи сваки смисао без синтезе. Тако су ова два метода тијесно повезана у регионалној географији нашли примјену, јер да би смо донијели „закључке о некој регији морамо претходно исту разложити на основне компоненте, анализирати сваку

¹ Драго Тодић, доцент, ПМФ, Бања Лука

доминантнију компоненту издвајајући регију специфичних обиљежја“. Таквим теоријским приступом географија у цјелини, а посебно регионална географија, добила је солидне научне основе крајем 18. и почетком 19. вијека. Иако једна од најстаријих грана географије она још увијек има низ неријешених проблема: концепцијских, методолошких, методских, термилошких, типолошких и сл. Проблем је у самом приступу и методологији регионално-географских истраживања. Још увијек нема јединствене дефиниције регије, ни јединствених критерија за њено одређивање.

Проблеми регионализације

У систематском приказивању теоријског и методолошког утемељења регионалне географије треба поћи од њемачког географа Цојнеа који је у свом дјелу „Геа“ 1808. године побудио интерес за разраду методолошке проблематике просторних цјелина земљине површине. Међутим, тек су радови Ритера и Хумболта дали прве концепте регионалне географије кроз каузалност и упоређивање појава и процеса у разним предеоним цјелинама на Земљи. Упоредо са представницима њемачке регионалне географије, почиње теоријско утемељење француске регионалне географије захваљујући Пол Видал де ла Блашу и његовом опису француских региона, те појави читаве плејаде његових ученика од којих је највећи допринос дао Раул Бланшар у дјелу о Западним Алпима које су његови сљедбеници назвали „спомеником регионалној географији“ због оригиналности и егзактности.

Између два свјетска рата њемачка регионална географија доживљава нови полет захваљујући новом методолошком приступу Алфреда Хетнера, творца ландшафтне географије и хоролошког правца у географији. По његовој дефиницији ландшафт (регија) је комплекс у којем су сви предмети и појаве које га просторно испуњавају, како оне материјалног карактера, тако и оне духовног карактера, повезане у индивидуалисану цјелину која се битно разликује од других таквих цјелина.

Руски географи тог времена прихватили су појам ландшафта, односно познато учење о зоналности Земље, износећи своја гледишта о појму и суштини ландшафта. Највеће заслуге на пољу развоја руске регионалне географије имају Л. С. Берг, Н. Н. Барански и С. В. Калесник који су доказали да ландшафти представљају основне објекте географског проучавања, да представљају законско груписање органског и неорганског свијета на Земљи, до сазнања да структура ландшафта представља систем унутрашњих, међусобних веза компонената од којих је састављен.

Најзначајнији представници српске регионалне географије несумњиво су Јован Цвијић, Боривоје Милојевић и Милорад Васовић. Они су истов-

ремено били и аналитичари и синтетичари, јер су своја капитална дјела написали на основу личних, дугогодишњих, свестраних теренских истраживања. Они су дали велики допринос теоријском и методолошком утемељењу предмета проучавања регије, регионалног развоја и регионализације.

Термин регија све се више употребљава, иако није наша ријеч. Два су основна разлога за то: први што је овај термин постао готово интернационалан, и други, што је из њега изведен нови, врло важан термин „регионализација“ којим се означава ограничавање одређеног географског простора и његова подјела на мање, саставне и индивидуалисане дијелове. Термин регија, као широк и свеобухватан појам пружа могућност да приликом регионализације, односно рангирања појединих просторних целина, изводимо логичне, етимолошки сродне термине, који већ својим именом означавају одређена квантитативна а понекад и квалитативна својства. Тако ријечи макрорегија, мезорегија, микрорегија, субмезорегија и друге јасно показују да се ради о неким просторним целинама и о њиховим квантитативним односима (М. Васовић, 1985.).

Опште је мишљење да треба издвајати регије на принципу физиономичности и хомогености и њих сматрати за основни предмет регионално-географског проучавања. Ако би се пропорционално и детаљно изучавала свака компонента регије као у дисциплинама опште географије, онда регионална географија не би имала свој предмет проучавања, те зато она узима у фокус посматрања оне компоненте које пресудно дјелују на формирање пејзажне физиономије, која даје индивидуалност регији.

Дефиниција регија као сложених просторних категорија са укупним садржајима и функционалношћу врши се по неком принципу. Најчешће су то принципи: хомогености, физиономичности, комплексности и функционалности. Свака регионализација је условна категорија и задовољава критеријуме само оног географског принципа по којем је издвојена. Карактеристике регије се у току развојног процеса мијењају, што значи да су динамичне категорије и самим тим су промјењљиве у времену и различите у простору (М. Живковић, 1980.).

Суштински проблеми регионалне географије, и сходно томе регионално-географских истраживања, везани су с једне стране за њено теоријско и концепцијско одређење, те различите приступе регији, регионалном развоју, регионализму и регионализацији. С друге стране, они су последица произвољног, недовољно јасног, те условно прихватљивог регионално-географског инструментарија којим се дефинишу бројни регионално-географски садржаји, процеси, проблеми и обиљежја. Проблеми ове природе првенствено су последица регионалног индивидуализма и у складу са тим релативног поимања претходно наведених индивидуалности, једног од основних обиљежја регија. Наведени проблеми су суштинског каракте-

ра, зависно од употребних специфичности, посебно у контексту производљне и површне интерпретације, односно детерминације регионалних обиљежја и регионалних садржаја (Р. Гњато, 1996.).

Како критерији регионализације нису уједначени, иако примјенљиви и опште прихваћени у теоријском приступу због тога проблем регионализације ни теоријски ни практично није једноставан. Тешко је, прије свега, егзактно утврдити који су фактори у одређеном простору доминантни, који међу њима у одређеном времену доживљавају преображаје и имају значајну функцију у односу на остале.

Географско-туристичке регије

Појам регије често зависи од потреба и циљева истраживања. Питање појма туристичке регије и туристичке регионализације подразумева изучавање туристичких елемената у природном и културном пејзажу. Оно треба да покаже колико је туризам унио промјена и удјела у формирању културног пејзажа и какве су последице тих промјена. То је још један важан показатељ примјене регионалне географије која у конкретној регионалној цјелини проучава туристички феномен и његове последице које је изазвао у физиономији културног пејзажа. Не постоји заједничка сагласност о дефинисању појма туристичке регије. Суштина проблема је преплитање разних географских, економских и социјалних фактора чија се међузависност мора процјењивати и утврђивати.

Према Милораду Васовићу (1975.) туристичка регија је таква просторна цјелина у којој је туризам доминантна и обједињујућа функција, а географски лик у основи последица те функције. Када је у питању подјела туристичких регија, он не прихвата подјелу на природне, антропогене и комплексне туристичке регије. Сматра да тамо гдје се развио туризам нема природних обиљежја, а не може се говорити ни о искључиво антропогеним регијама у којима преовлађују споменици, насеља и манифестације. Заговорник је подјеле туристичких регија на приморске, планинске и језерске, онако како их је издиференцирала животна стварност. Поборник је подјеле туристичких регија на хомогене и хетерогене; у првим је туризам главни извор дохотка, а у другим је значајан чинилац са осталим привредним дјелатностима у стварању дохотка. Разумљиво је да се појмови хомогености и хетерогености односе на гранску структуру привредних дјелатности.

Према Блажевићу и Пепеонику (1979.) туристичко-географска регија је просторна цјелина у којој је туризам доминантна функција, а физиономија простора у многоме последица те функције. У односу на уобичајену подјелу према степену развоја (развијене, афирмисане и потенцијалне),

аутори разликују развијене туристичке регије у којима угоститљско-туристичка дјелатност даје више од половине укупног дохотка и потенцијалне туристичке регије које још нису вредновале своје атрактивности.

Живадин Јовичић (1982.) сматра да је туристичка регија просторна цјелина са потенцијалним и активираним туристичким мотивима. Сматра да њихово извајање захтијева више критерија, при чему треба извршити анализу елемената, мотива и функција ове сложене друштвено-економске појаве. Туристичка регија треба да изрази одређену територијалност мотива и евентуално функционалност туристичког промета у зависности од тога да ли се ради о потенцијалним или активираним просторима. Дефинисање и издвајање туристичких регија не значи и истовремено одређивање односа према другим дјелатностима. У том простору нужно се морају уважавати међузависности и повезаност туризма са тангирајућим дјелатностима.

F. Prikryl (1971.) каже да је туристичка регија простор у коме туристичке вриједности по свом квантитету и квалитету имају превагу над осталим природним и економским вриједностима, а туризам има у односу на остале активности доминантну позицију.

Горан Јовић (2006.) с правом констатује да наведене дефиниције, углавном, конвергирају ка томе да је туристичка регија простор у коме превагу имају туристичке вриједности, у коме је туризам доминантна или обједињујућа активност и гдје је физиономија простора у највећој мјери обликована под утицајем туризма као главног агенса трансформације. Он даље анализира туристичку регију у просторном систему као систем чију статичку структуру чине тачке и чворишта (нодови), везе, мреже (спреге између чворишта) и површине (тијела система). Током процеса трансформације долази постепено и до паралелног и сталног прилагођавања регије и њене структуре потребама развоја туризма. Туристичка регија мора стално да се прилагођава захтјевима туриста и да остварује компаративне предности у односу на конкурентске регије. Када би се задовољиле потребе туриста и обезбиједио оптималан развој регије, уз максимирање позитивних и минимизирање негативних просторних, економских и социјалних ефеката, регија као систем мора бити предмет просторног планирања. У досадашњем приступу проучавања туристичких регија и туризма слабо су дотакнути значајни елементи и чиниоци ове проблематике у смислу значаја и улоге пејзажа (природног и културног). Пејзаж је као примарни објект традиционалне географије био схваћен као непоновљива органска цјелина која се у односу према другим цјелинама одликује карактеристичним специфичностима и хомогеношћу. Природни пејзаж је готово у потпуности измијењен због снажних глобалних процеса индустријализације, урбанизације, деаграризације и других процеса. Очито је да су пејзажи све мање природни, а све више „културни“ што треба сагледати на основу историј-

ских, економских, демографских, културних и сличних услова развоја. “Културни пејзаж“ има одређено значење које се разликује у детаљима, зависно од географског простора и процеса утицаја појединих култура на околину, што даје печат културном пејзажу. То је „организован скуп објеката, односно као сложен текст испуњен знаковима и симболима, преко кога се преноси, репродуцира, искушава и истражује социјални систем“.

Узимајући у обзир чињеницу да је културни пејзаж настао под утицајем човјека, односно људских заједница на природни пејзаж, могу се издвојити основни типови културног пејзажа (аграрни, индустријски, урбани, саобраћајни, туристички...). Они зависе од дужине утицаја, временске дистанце, положаја, мијешања култура, политичких утицаја, правца економског развоја и сл. У проучавању културног пејзажа (у овом случају туристичког пејзажа) циљ је да се на темељима релевантних теоријско-методолошких поставки географске науке, произашлих из историјских, економских, демографских, културних и сличних услова развоја, сагледа физиономија туристичке регије која доминира у културном пејзажу одређене територије. При томе треба нагласити међузависност природних, историјских и савремених друштвених услова и фактора развоја-трансформације културног пејзажа. Разноликост пејзажа (планински, низински, приморски, урбани) условљава и разнолику туристичку клијентелу, јер су поједини пејзажи атрактивнији за неке туристе, а туристи се разликују по поријеклу, степену образовања и културе, материјалним могућностима и другим социопсихолошким карактеристикама. Очувани природни пејзажи сведени су на мале површине резервата и националних паркова широм свијета. Културни пејзажи су компоновани од различитих елемената, па веома често имају комплементарне туристичке садржаје. Први су састављени од природних, а други од антропогених (културних) и природних елемената. Туристичка вриједност и једних и других је у непосредној зависности од степена туристичке развијености. При томе треба истакнути да је туристичка вриједност пејзажа већа у земљи (или регији) вишег степена опште економске развијености. *Према изложеном, туристичка регија се може дефинисати као типична просторна цјелина у којој туризам доминира и обликује културни пејзаж.*

Типологија туристичких регија

Типови туристичких регија и туристичке регије уопште нису још увијек добро проучене, па се не може говорити о јединствено прихваћеној типологији. Међутим, у зависности од потреба и примијењених критерија у пракси се примјењују различите типологије туристичких регија. Према доступној литератури домаћих аутора (Ж. Јовичић, М. Васовић, С. Ста-

нковић, Ј. Динић, М. Радовић, С. Николић) за наше потребе можемо прихватити типологију према мотивској физиономији, према степену развоја и према функцији.

1. **Према мотивској физиономији** издвајамо три основна типа туристичких регија: природне, антропогене и комплексне.

П р и р о д н е р е г и ј е могу бити приморске (обалне и острвске) и континенталне (планинске, језерске, бањске и комбиноване). Основу њихове привлачности чини пејзаж (геоморфолошко-хидролошки облици изражени кроз планине, мора, језера, флору и фауну и сл.), као и остали инфраструктурни елементи потребни за развој туризма. Природни мотиви су и били први покретачи кретања туриста из мјеста свог боравка у друго мјеста која су обиловала изузетним призорима природне љепоте, а касније и различите рекреацијске активности. Били су то атрактивни пејзажи нетакнуте природе у многим предјелима данас очуваним у националним парковима. Њихов стални успон резултат је изградње рецептивних капацитета, развијеније саобраћајне инфраструктуре, промоције, туристичке пропаганде и сл. Због могућности девастације пејзажа свијет дана придаје велику пажњу њиховом очувању у чему предњачи Међународна унија за очување природе и природних ресурса (IUCN).

А н т р о п о г е н е туристичке регије су везане за ресурсе које су народи стварали у давној или блиској прошлости. Оне су, дакле, везане за културне вриједности које могу бити културноисторијске, етносоцијалне, умјетничке и амбијенталне.

Културноисторијски туристички ресурси су остаци цивилизација Старог и Новог свијета које имају висок степен атрактивности кроз разне споменике, урбане цјелине, техничка достигнућа, те умјетничка остварења у кипарству и сликарству. Разне установе (музеји, библиотеке, галерије, архиве, збирке) чувају, проучавају, сређују и излажу антропогене вриједности неке средине и човјечанства.

Етносоцијални и умјетнички туристички ресурси представљају домет материјалне и духовне културе једног народа (народне игре и пјесме, обичаји и народне ношње, рукотворине, кулинарске вјештине, менталитет и сл.). Зависно од степена атрактивности, ови ресурси имају улогу самосталних и допунских мотива туристичке понуде.

Амбијентални туристички ресурси су мање или веће просторне цјелине настале људским радом које по свом изгледу и функцији представљају туристичку привлачност. То су разни привредни објекти као што су: индустријски објекти, хидроелектране, аеродроми, лучка постројења, архитектонска остварења, типови насеља и друго.

К о м п л е к с н е туристичке регије садрже природне и антропогене вриједности. Оне су и најбројније, јер пружају могућност комбиновања

природних и антропогених вриједности у стварању комплексне туристичке понуде. Њихов туристички развој се дуго времена темељио на валоризацији природних и антропогених мотива. Једном рјечју, њихову основу чини културни пејзаж у чију основу улази природни пејзаж који човјек кроз вријеме трансформише, прилагођава, уређује и обогаћује према својим потребама. Ти утицаји чине основу комплексних туристичких регија.

2. Према степену развоја који се исказује кроз величину туристичког промета, разликујемо развијене, афирмисане и потенцијалне туристичке регије. Задатак регионалних географа је да изуче и дају свој допринос у разматрању тих елемената у географском простору, колико су се ти елементи уклопили у околни пејзаж и какве су последице у новој функцији датог пејзажа. На основу тога дају се приједлози и сугестије везане за туристичку изградњу; посебно у уређењу потенцијалних туристичких регија, а на основу позитивних и негативних искустава у развијеним или афирмисаним туристичким регијама. На тај начин туризам се афирмисао као универзални чинилац преображаја географских регија мијењајући њихов лик и функцију кроз развој туризма као основне или комплементарне привредне дјелатности на коју се наслања низ других привредних грана (трговина, саобраћај, пољопривреда, занатство и сл.).

Регионални географи проучавају основне елементе туристичких регија, док просторни планери дају свој допринос елементима просторног планирања туризма. На тај начин се пројектује туристичка функција регије и добија посебна туристичка физиономија. Ако се ради о већим туристичким регијама, планирање је усмјерено на диференцирање простора, што мултиплицира њихову туристичку функцију и тако се ствара потенцијал за већи туристички промет. Туристичка регија је динамичан систем у сталном процесу развоја, а тиме и извјесним физиономским промјенама. Због тога је перманентно отворено питање туристичке регионализације у географском простору (Ј. Ђуричић, Ј. Ромелић, 1995.).

Развијене и афирмисане туристичке регије карактерише феномен туризма са својим економским, културно-образовним, спортско-рекреативним, здравствено-љечилишним и хуманитарним аспектом, једном ријечју, са туристичком традицијом (европско-азијско афричко Средоземље, америчко Средоземље, Алпе). Потенцијалне туристичке регије имају одређене атрактивне вриједности које још нису туристички валоризоване. Оне су распрострањене у недовољно развијеним дијеловима свијета (дијелови Африке, Азије и Јужне Америке), у земљама које немају довољно капитала за њихов развој.

3. Подјела туристичких регија према функцији уобичајена је на хомогене и хетерогене; у првима је туризам главни извор дохотка, а у другим он значајно судјелује са осталим привредним дјелатностима. Оне су

тијесно везане са већим или мањим бројем валоризованих туристичких вриједности на јединици површине. Оне имају елементе локалних, регионалних, националних и међународних туристичких вриједности. У основи и једних и других су природне туристичке вриједности на које се плански надограђују елементи и садржаји туристичко-угоститељских објеката, комуналне инфраструктуре и супраструктуре.

Хомогене туристичке регије имају толико развијен туризам да он чини основну дјелатност и главни извор прихода домицилног становништва. Туризам је у њима водећа развојна компонента тако да се ка њему усаглашавају пратеће дјелатности од пољопривреде до комуналне хигијене. Оне су, углавном, везане за мање просторе (Азурна обала, шпанска средоземна обала, Флорида, дијелови Алпа, Пиринеја, Копаоник...), а посебно за мања острва или њихове скупине (Сејшели, Малдиви, Хаваји и сл.). Међутим, све веће развојне активности на овом плану нарушава њихову хомогеност. Оне имају и снажну туристичку пропаганду на домаћем и међународном туристичком тржишту уз стално обогаћивање туристичког садржаја за клијентелу различитих прохтјева.

Хетерогене туристичке регије допуњују привређивање по основу туризма са другим дјелатностима. Оне могу, зависно од степена развоја, да прерасту у хомогене туристичке регије. То зависи од више фактора који се односе на својства природних туристичких вриједности и материјалних улагања у развој.

Неки аутори називају их поларизоване регије, а дефинишу их као хетерогене просторе чији су различити дијелови комплементарни и остварују већи међусобни обим интеракција (размјене) него са сусједним регијама. У њима је интерни интензитет размјене добара и услуга већи од екстерног интензитета размјене (Boudevill, 1970.).

Закључна разматрања

Критерији географско-туристичке регионализације се ослањају на природне мотиве уз велик утицај антропогених елемената. Туристичке регије имају циклусе свог развоја од њихове идентификације, развоја, зрелости до пропадања или њиховог подмлађивања. На њихову динамику развоја, која је подложна времену, највише утичу укупне политичке, привредне, социјалне прилике и друге кризе у њима и ширем окружењу. Све су то основни елементи на основу којих се обликује физиономија туристичког пејзажа која је динамичан систем подложен сталним физиономским промјенама. Због тога је и њихова подјела према степену развоја (развијене, афирмисане, потенцијалне) и према функцији (хомогене и хетерогене)

условна. Критерији туристичке регионализације нису још увијек изједначени ни прихваћени у теоријском смислу. Иако туристичке регије постоје, тешко је утврдити доминантне факторе њиховог издвајања по једном или више принципа који дају индивидуалност регији. И поред тих разлика већина аутора се слаже да је туристичка регија простор у којем превагу имају туристичке вриједности у којима је туризам доминантна или обједињујућа функција и да је физиономија простора у највећој мјери посљедица развоја туризма.

Литература

- Рогић, В. (1963). Географски концепт регије, ГД Хрватске, Географски гласник 25, Загреб
- Васовић, М. (1985). Регионална географија за студенте просторног планирања, Београд
- Гњато, Р. (1996). О неким проблемима регионалне географије, Глобус бр.21, СГД, Београд
- Живковић, М. (1998). Теоријске концепције региона у савременој географији, Глобус бр.23, СГД, Београд
- Блажевић,И, Пепеоник,З. (2002). Туристичка географија, Школска књига, Загреб
- Јовић, Г. (2006). Општа туристичка географија, Источно Сарајево
- Prikryl, F. (1972). Les Principes de base de l'aménagement touristique du territoire, Aiest 12, Berne
- Boudeville, J. (1970). Aménagement du territoire et polarisation, Genin, Paris

Todić Drago

THEORETICAL-METODOLOGICAL ISSUES OF GEOGRAPHIC-TOURISTIC REGIONALISATION

Summary

All we said points that we detected specification of theoretical-methodical aspect of geographic-tourist regionalization. It stands to sense that criterions are not elaborated yet, because of number elements, motives and functions of tourism like complicated social-economic phenomenon. Problems are mostly allude on methodology of regional-geographic research because of that it's beginning like "modern" science was charged of dualistic aspects in observing and influence of only natural or, on the other hand, only social sciences.